

ційне хліборобство в контексті слов'янської культури / С.Павлюк // Народознавчі зошити. Двомісячник. – 2008. Зошит 5-6 (83-84). Вересень – грудень. С.462-465.
27. Рогатинська земля. Т.1. – Нью-Йорк; Сідней; Париж; Торонто, 1996. – С.596.
28. Рогатинська земля. Т.2. – Нью-Йорк; Сідней; Париж; Торонто, 1996. – С.420.
29. Українське народознавство / За заг. ред. С.Павлюка, Г.Гориня, Р.Кирчіва. – Л.: Фенікс, 1994. – 607 с.
30. Федунків З. Етнографічні особливості жителів Бурштинового Опілля // Коштовний камінь Прикарпаття: іст. нариси про минувшину й сучасність м. Бурштина / З. Федунків. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 58-77.
31. Fisher A. Rusini. Zarys etnografii Rusi. – Lvov; Warszawa; Krakow, 1928. – S. 9.

УДК 902.34(477)

Віктор ГРИГА

ОХОРОНА АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті порушуються питання охорони археологічної спадщини в Україні, а також перераховуються статті законів України, де йдеться про охорону археологічних пам'яток. Аналізується українське законодавство, на основі чого помітні певні прогалини у цій сфері.

Ключові слова: археологічна експертиза, дефініції, диспозиція, культурна спадщина.

Віктор ГРИГА

ОХРАНА АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ

В статье затрагиваются вопросы охраны археологического наследия в Украине, а также перечисляются статьи законов Украины, где говорится об охране археологических памятников. Анализируется украинское законодательство, на основе чего заметны определенные пробелы в этой сфере.

Ключевые слова: археологическая экспертиза, дефиниции, диспозиция, культурное наследие.

Victor GRIEGA

PROTECTION OF THE ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS IN THE UKRAINIAN LEGISLATION

The article raises questions of archaeological heritage in Ukraine and article lists the laws of Ukraine, concerning the protection of archaeological sites. This article analyzes the Ukrainian legislation on the basis of what some notable gaps in this area.

Key words: archaeological assessment, definition, disposition, cultural heritage.

Важко переоцінити значення, яке мають археологічні пам'ятки для історії Буковини, а відповідно і всієї України. В наш час це стало особливо відчутним, оскільки чисельність писемних джерел залишається порівняно сталою і надходження нової інформації можливе майже виключно завдяки археології. Це потребує і більш уважного та обережного ставлення до археологічних пам'яток, адже їх так легко зруйнувати, але неможливо відновити. Місцеве населення протягом віків створило численні культурні цінності, збереження й використання яких є необхідною умовою для нових духовних досягнень та формування глибоких патріотичних почуттів сучасного покоління українців.

В умовах розбудови незалежної Української держави процес національного та культурного відродження неможливий без вивчення, збереження та популяризації історико-культурних цінностей, актуалізації багатовікових надбань нації. Тому охорона пам'яток історії та культури є пріоритетно-стратегічною лінією українського державотворення. Стаття 66 Конституції України покладає на суспільство обов'язок не заподіювати шкоди культурній спадщині [11, с.276-280]. Також потрібно звернути увагу на термінологічну непорядкованість у конституційних положеннях, в яких застосовуються такі категорії, як «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурні цінності народу». Вбачається також необхідним з'ясування дефініцій «охорона» і «збереження», оскільки у Конституції йдеться про охорону культурної спадщини та обов'язок людини і громадянина не заподіювати шкоду культурній спадщині, а щодо культурних цінностей такий обов'язок не встановлений. Така термінологічна плутанина ускладнює розуміння сутності суспільних, у тому числі й правових, відносин, які є предметом конституційно-правового регулювання. Необхідно при цьому брати до уваги те, що у вітчизняному законодавстві пам'ятки культури поділяються на рухомі і нерухомі, що зумовлено різницею у підходах до режимів їх охорони [11, с. 276-280].

Велике значення у збереженні та використанні пам'яток археології відіграє позиція держави та органів місцевого самоврядування у здійсненні функцій щодо охорони об'єктів культурної спадщини, зокрема, пам'яток археології [1, с. 52-61].

У 2000 році було прийнято Закон України «Про охорону культурної спадщини», який чітко регламентує систему державного управління, а також органів місцевого самоврядування, науково-консультативних рад, установ науки, освіти та культури, громадських організацій. Одним із принципово важливих розділів є розділ IV «Особливості здійснення права власності на пам'ятки», який визначає, що пам'ятки археології, незалежно від форм власності території чи водного об'єкта, на яких вони розташовані, є державною власністю [2, ст. 10].

Статтею 37 визначено, що будівельні, меліоративні, шляхові та інші роботи, які можуть призвести до руйнування, знищення чи пошкодження пам'яток культурної спадщини, проводяться після повного дослідження

цих об'єктів за рахунок коштів замовників зазначених робіт, тобто повного археологічного обстеження [4, ст. 37].

Ще одним юридичним актом у охороні археологічної спадщини став Закон України «Про охорону археологічної спадщини», прийнятий 18 березня 2004 р. [5].

В Законі України «Про охорону культурної спадщини» є стаття, що зобов'язує юридичних і фізичних осіб, які є власниками чи користувачами археологічних об'єктів, дотримуватися всіх правил їхньої охорони і використання. Вони повинні виконувати всі необхідні роботи виробничого характеру відповідно до Дозволу, негайно інформувати про щойно виявлені об'єкти чи предмети у межах території, що використовується для власної діяльності, і не перешкоджати будь-яким роботам з виявлення, обліку і вивчення археологічних об'єктів чи предметів [4, ст. 36].

Виходячи з практики, можна стверджувати про недосконалість окремих положень цієї статті. Мова йде про тезу, що зобов'язує фізичних і юридичних осіб інформувати про щойно виявлені об'єкти чи предмети у межах території, яка використовується для власної діяльності. Нею користуються обласні управління культури при видачі Погодження на проведення земельних робіт на ділянках, що підлягають приватизації, оренді, для будівництва [10, с. 9]. Цей текст записується повністю у лист Погодження. По суті, він перекладає відповідальність за руйнацію пам'ятки археології зі спеціально уповноваженого органу охорони культурної спадщини на замовника Погодження. Адже цілком очевидно, що замовник не зацікавлений у виявленні історичної пам'ятки на майбутній своїй землі, оскільки це створює додаткові труднощі в її оформленні. А найочевидніше, що пам'ятку археології, а це здебільшого поселення, може виявити лише добре підготовлений спеціаліст-археолог.

Аналізована стаття, крім того, дає можливість обласним управлінням культури робити погодження без проведення археологічної експертизи, що є порушенням ст. 7 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [10, с. 10-11] і ст. 37 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [4, ст. 37].

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України», культурна спадщина України є об'єктом національної безпеки як складова культурних та історичних цінностей (ст. 3). Про важливість збереження пам'яток історії та культури для нинішнього і майбутніх поколінь як важливого чинника патріотичного виховання громадян, розвитку національної свідомості українського народу висловився у своєму листі до Голови Державного комітету України із земельних ресурсів В.В. Воеводіну Президент України В.А. Ющенко (17 квітня 2008 р., вих. № 1 – 1/852). Він наголосив, що в Україні на державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, з яких понад 57 тис. – пам'ятки археології (у тому числі 118 – національного значення) [3].

У Президента викликало занепокоєння те, що внаслідок недостатнього контролю з боку державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування мають місце факти порушення пам'ятоохоронного законодавства. Він підкреслив, що під час будівельних і сільськогосподарських робіт допускається руйнування та розорювання унікальних давніх поселень, зокрема трипільської культури, курганів скіфо-сарматського періоду, пам'яток археології козацької доби (у тому числі козацьких могил), трапляються випадки грабіжницького нищення їх окремими особами [7].

Президента України не задовольняла робота з обліку та паспортизації об'єктів культурної спадщини, їх наукового вивчення, класифікації та державної реєстрації, визначення та включення зон охорони пам'яток до проектів планування забудови і реконструкції відповідних міст та селищ. Він вимагав посилити контроль за додержанням вимог законодавства про охорону культурної спадщини, притягати до суворої відповідальності винних у його порушенні, вживати рішучих заходів щодо забезпечення збереження пам'яток археології [3].

Про критичний стан охорони пам'яток археології зробила висновок і Рахункова палата України в результаті аудиторської перевірки Інституту археології Національної академії наук України, проведеної влітку 2008 року [6, с. 40]. У висновках Рахункової палати говориться, що близько 65 тис. археологічних пам'яток України потребують уваги та охорони з боку держави. За інформацією Державної митної служби України, лише за період 2006 – першого півріччя 2008 років у нашій країні було виявлено 370 випадків незаконного переміщення історико-культурних цінностей, затримано близько 4 тисяч предметів старовини загальною вартістю понад 1 мільйон гривень. Окрім того, правоохоронними органами СБУ та МВС України були встановлені численні факти зловживань службовим становищем з боку посадових осіб, котрі надавали дозволи на будівництво споруд на землях природнозаповідного фонду та в місцях розташування пам'яток археології, історії та культури. Непоодинокими були й факти несанкціонованих розкопок на територіях археологічних пам'яток.

Тож скільки пам'яток археології ще має сьогодні Україна? У вищеведеному тексті листа Президента України називається цифра 57 000. А Рахункова палата України у своїх документах наводить цифру 65 000.

Крім того, як зазначили у своїй праці російські дослідники С.А. Приданов та С.П. Щерба, Кримінальний кодекс одних держав СНД передбачає кримінальну відповідальність та покарання як за умисне, так і за необережне нищення (псування) культурних цінностей, які перебувають під охороною держави (ст. 225 Кримінального кодексу Республіки Білорусь), у той же час Кримінальний кодекс інших держав Співдружності (наприклад, України – ст. 298, Киргизії – ст. 175, Узбекистану – ст. 132, Російської Федерації – ст. 243) карають за такі діяння тільки у випадку, якщо

вони вчинені умисно. Як наслідок, кримінальні закони цих держав не захищають культурні цінності від злочинних посягань, які здійснюються за необережністю. З наведеного випливає, що статтю 298 Кримінального кодексу України необхідно доопрацювати з метою запобігання уникненню правопорушниками цієї відповідальності [8, ст. 298].

Суттєвою прогалиною українського кримінального законодавства є відсутність спеціальних норм за крадіжку рухомих об'єктів культурної та археологічної спадщини. На даний час така кримінальна відповідальність може мати місце лише за статтею 185 Кримінального кодексу України як за звичайну крадіжку або інші подібні, але більш суспільно небезпечні злочини, як грабіж та розбій. Тому введення більш жорсткої кримінальної норми змусить багато кого замислитися, перед тим як здійснювати такий злочин.

Стаття 201 Кримінального кодексу України встановлює досить жорстке покарання (позбавлення волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди) за контрабанду, тобто переміщення історичних та культурних цінностей через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Якщо зазначені дії вчиняються за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, – настає позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна [8, ст. 201].

Культурні цінності не завжди є водночас історичними, оскільки можуть мати не історичне, а художнє, етнографічне або наукове значення, але історичні цінності визнаються частиною культурних цінностей. Вивезення культурних цінностей з України здійснюється за наявності спеціального дозволу (свідоцтва), який видається власнику культурних цінностей або іншій уповноваженій ним особі в установленому законом порядку. Вивезенню з України не підлягають: а) культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання; б) культурні цінності, включені до Національного архівного фонду; в) культурні цінності, включені до Музейного фонду України. Сувенірні вироби, предмети культурного та ужиткового призначення серійного і масового виробництва, на вивезення (тимчасове вивезення) яких дозвіл Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей не потрібен, не є культурними цінностями, але їх незаконне переміщення через митний кордон може за наявності всіх інших ознак злочину розцінюватися як контрабанда товарів і тягнути відповідальність за ст. 201.

Цікава для нас й диспозиція ст. 193 Кримінального кодексу України, за якою кримінальне покарання настає за незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Санкція зазначеної норми передбачає штраф до п'ятдесяти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців [8, ст. 193].

Підбиваючи підсумок, варто нагадати, що археологічна спадщина є невід'ємною складовою культурної спадщини.

Отже, для удосконалення правової охорони культурної спадщини в Україні необхідна регламентація рухомої культурної спадщини, розробка Закону України «Про обіг культурних цінностей», визначення у ньому категорій предметів та документів, які пов'язані з історичними подіями, історією воєн та розвитком суспільства і держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, які перебувають у власності держави, об'єднань громадян, релігійних організацій та приватних осіб. Такий закон має містити правила торгівлі культурними цінностями, правила колекціонування та адміністративну і кримінальну відповідальність за порушення встановлених положень закону.

Упорядкування понятійного апарату позитивно вплине на діяльність правоохоронних органів України щодо розкриття та розслідування правопорушень, які посягають на культурну спадщину.

Джерела та література: 1. Акуленко В.І. Охорона скарбів як пам'яток історії та культури у внутрішньому і міжнародному праві // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – №4. – С. 52-61; 2. Європейська Конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9; 3. Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки, затверджена Законом України від 20 квітня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. – № 32; 4. Закон України від 8 червня 2000 р. «Про охорону культурної спадщини» // Офіційний вісник України. – 2000. – № 27; 5. Закон України від 16 березня 2004 р. «Про охорону археологічної спадщини» // Офіційний вісник України. – 2004. – № 15; 6. Козак Д. Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні. – К., 2009. – 40 с.; 7. Конституція України із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222 – ІУ [2222-15] від 8 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30; 2005. – № 2; 8. Кримінальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25; 9. Постанова Верховної Ради України від 27 листопада 2003 р «Про інформацію Кабінету Міністрів України про сучасний стан та перспективи охорони об'єктів культурної спадщини України, а також пам'яток історії та культури Українського народу, що знаходяться за її межами» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. 10. Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 5; 11. Толочко П. П. А поки що держава для національних святинь – як та мачуха // Від Русі до України: Вибрані науково-популярні, критичні та публіцистичні праці. – К.: Абрис, 1997. – С.276-280.